

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Правна мисъл

Legal Studies

Location: Bulgaria

Author(s): Stoyan Stavru

Title: Предпоставки и правно действие на отменителният иск по чл. 37 от Закона за наследството

Prerequisites and legal effects of action for abolition per Art. 37 of the Law for the Inheritance

Issue: 1/2011

Citation style: Stoyan Stavru. "Предпоставки и правно действие на отменителният иск по чл. 37 от Закона за наследството". Правна мисъл 1:15-31.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=69446>

Стоян Ставру

ПРЕДПОСТАВКИ И ПРАВНО ДЕЙСТВИЕ НА ОТМЕНИТЕЛНИЯТ ИСК ПО ЧЛ. 37 ОТ ЗАКОНА ЗА НАСЛЕДСТВОТО

Разпоредбата на чл. 37 от Закона за наследството (ЗН) предвижда възможност за отмяна на отчужденията на завещаните или подарени недвижими имоти, както и на учредяванията на вещни права върху тези имоти, извършени от заветниците или от надарените, срещу които е постановено намалението по чл. 30 ЗН. За целта законодателят изисква те да са станали преди да е изтекла една година от откриване на наследството или след като е била вписана исковата молба за намалението. За отмяната на посочените разпоредителни действия наследниците със запазена част предявяват иска по чл. 37 ЗН. За да бъде уважен подобен иск, трябва да е налице невъзможност наследникът да допълни своята запазена част от имуществото на заветника или надарения и приобретателят да не допълни тази запазената част в пари. Правилото защитава правото на запазена част на т. нар. необходими наследници от отчуждителния ефект на безвъзмездните разпоредителни сделки, извършени от техния наследодател, като осигурява възстановяването на признатата от закона запазена част и в случаите на последващи разпореждания със съответните недвижими имоти от самите заветници, съответно – от надарените лица. Приложението на отменителния иск по чл. 37 ЗН поставя няколко специфични въпроса, които са предмет на настоящото изложение.

1. ПРЕДПОСТАВКИ ЗА УВАЖАВАНЕТО НА ИСКА ПО ЧЛ. 37 ЗН

1.1. Извършване на завещание или дарение от наследодателя

1.1.1. Първата предпоставка за уважаването на иска по чл. 37 ЗН е извършване на завещание или дарение от наследодателя. *Предмет* на завещанието или дарението следва да бъде *вещно право върху недвижим имот*. Завещанията и даренията на движими вещи не попадат в приложното поле на чл. 37 ЗН, с изключение на земеделските и превозните машини със значителна стойност (чл. 37, ал. 2 ЗН¹). Не попадат в приложното поле на чл. 37 ЗН случаите, при

¹ За приemanето, че чл. 37, ал. 2 ЗН е мълчаливо отменена вж. В е н е д и к о в , П . Запазена част от наследството. С., 2000, с. 90: „Разпоредбата на ал. 2 на чл. 37 ... трябва да се смята за отпаднала с отменянето на специалния закон за собствеността и залога на такива машини” – земеделски и превозни машини със значителна стойност.

които наследодателят е извършил безвъзмездни разпореждания с облигационни права. В този случай насрещната страна по договора няма да разполага с възможността да се разпорежда валидно с вещните права върху предоставения ѝ имот, поради което няма да възниква нуждата от отмяна на такива разпореждания. Разпоредбата на чл. 37 ЗН няма да намира приложение и при наличието на сключен договор за спонсорство, по силата на който наследодателят в качеството си на спонсор е прехвърлил свое вещно право върху недвижим имот в полза на спонсорираното лице. Причината за това е, че по този договор е налице насрещна престация: извършването на лични действия, постигането на някакъв духовен резултат или извършването на определени действия в полза на подпомагащия², а текстът на чл. 37 ЗН се прилага единствено с оглед на два вида разпореждания: завещание и дарение – тези, спрямо които намира приложение и искът по чл. 31 ЗН.

1.1.2. Без значение е наличието на *модалитет* на завещанието или дарението – сключването му под *условие*, със *срок* или с тежест. Изпълнението на уговорената в завещанието или в дарението *тежест* от заветника/надарения не може да бъде използвано като възражение срещу иска по чл. 37, ал. 1 ЗН. Ако обаче изпълнението на тежестта е довело до имуществено обогатяване на ищеца по чл. 37, ал. 1 ЗН възниква известно противоречие: ищецът по чл. 37, ал. 3ЗН ще се е обогатил неоснователно със стойността на изпълнената спрямо него тежест, а заветникът/дареният няма да е получил нищо срещу изпълнената от него тежест: направеният в негова полза завет или дарение е отменено от същия този наследник по реда на чл. 30 ЗН, както и последващото разпореждане³ с вещно право върху завещания/дарения недвижим имот – с уважаването на иска по чл. 37 ЗН. В този контекст може да се постави въпросът дали *de lege ferenda* в полза на заветника/дарения, явяващ се ответник по иска по чл. 37, ал. 1 ЗН, не следва изрично да се признае право на прихващане на стойността на тежестта при отмяната на завещанието/дарението, поискана от наследника по чл. 37, ал. 1 ЗН, облагодетелствал се от въпросната тежест.

Без значение е и обстоятелството дали извършеното дарение е обичайно или възнаградително.

1.1.3. Текстът на чл. 37 ЗН има предвид *единствено частното завещателно разпореждане*⁴. Искът по чл. 37 ЗН не намира приложение при универсално

² Вж. Т а д ж е р , В . Съвременно честноправни проблеми. С., 1995, с. 171. Договорът се сключва с чисто комерсиална и рекламна цел.

³ От което той може да е получил определена облага – когато разпореждането е било възмездно.

⁴ Става въпрос за конкретни недвижими имоти, които могат да бъдат предмет единствено на частни завещателни разпореждания.

завещателно разпореждане. В този случай лицето, в чиято полза е направено завещателното разпореждане, придобива качеството „наследник” и участва в разпределението на наследството с определения му от завещателя дял. Актовете на разпореждане, извършени от това лице с конкретни наследствени права, включително вещни права върху недвижим имот, на основание чл. 76 ЗН ще бъдат относително недействителни спрямо останалите наследници, включително и спрямо наследниците със запазена част. Поради това по отношение на тези сделки липсва интерес от предявяването на иск по чл. 37 ЗН. Наследникът по универсалното завещателно разпореждане ще може да се разпорежи с целия си дял от откритото наследство по реда на чл. 212 ЗЗД. Законодателят не е предвидил възможност за отмяна на подобно разпореждане, тъй като искът по чл. 37 ЗН е свързан винаги с конкретен недвижим имот.

1.2. Извършване на разпореждане от заветника/дарения с завещаното/дареното му вещно право върху недвижим имот

1.2.1. Втората предпоставка е извършването на разпореждане от заветника/дарения с завещания/ дарения му имот. Както завещанието/дарението, така и последващото разпореждане от страна на заветника или дарения, трябва да бъдат *действителни*⁵, а ако са *унищожяеми* – да не са били унищожени към момента на предявяване на иска по чл. 37 ЗН. Ще липсва интерес от предявяването на иска по чл. 37 ЗН, ако разпореждането се явява *относително недействително* по отношение на наследника със запазена част.

1.2.2. Разпореждането може да бъде както с цялото завещано или дарено право, така и само с част от него – например прехвърляне на идеална част от правото на собственост върху завещания/дарения недвижим имот. Възможно е и извършването на разпореждане при условията на конститутивна сукцесия – например учредяване на ограничено вещно право върху завещания или дарен недвижим имот. В последните два случая – при разпореждане с част от завещаното/дареното право и при разпореждане при условията на транслативна сукцесия, наследникът със запазена част първо насочва своите претенции към завещаното/дареното имущество, останало в патримониума на заветника или дарения, и само ако това имущество не е достатъчно, предявява иска по чл. 37 ЗН срещу третото лице.

Без значение е *видът* на извършеното от заветника/дарения разпореждане, дали това разпореждане е възмездно или безвъзмездно, както и дали е извършено в полза на наследник⁶ на завещателя/дарителя или в полза на трето за

⁵ Вж. Решение № 1168/18.XII.1990 г., I г. о., ВС.

⁶ Вж. в този смисъл Решение № 474/27.II.1968 г., I г. о., ВС. Вж. също Г о с п о д и н о в , Г . Наследството и делбата му. С., 1995, с. 48.

наследството лице.

1.2.3. По реда на чл. 37 ЗН може да се иска отмяна както на разпоредителни сделки, *извършени* приживе от заветника или дарения, така и *разпореждания в случай на смърт*.

В случаите, когато заветникът/дареният на свой ред е завещал завещаното/дареното му вещно право върху недвижим имот, могат да бъдат разграничени няколко хипотези:

а) когато *смъртта на завещателя/дарителя, чийто наследници със запазена част се явяват ищци по чл. 37 ЗН, настъпи преди смъртта на заветника/дарения, явяващ се ответник по иска по чл. 37 ЗН*. В тази хипотеза както дарението, така и завещанието, спрямо които се търси намалението по чл. 30 ЗН, ще са произвели правно действие. Взависимост от момента на предявяване на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН могат да бъдат разграничени два случая:

- когато искът за намаление по чл. 30, ал. 1 ЗН е предявен преди смъртта на заветника/дарения. В този случай намалението по чл. 30 ЗН⁷ ще води до отмяна на извършените от наследодателя завещания/дарения, а следователно и до недействителност на направените от заветника/дарения завещателни разпореждания с вещни права върху завещаните/дарените му недвижими имоти. Причината за това е, че към момента на откриване на наследството на заветника/дарения последният няма да притежава завещаното от него вещно право (чл. 19, ал. 1 ЗН) – придобиването му ще е отменено с уважаването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН. Тъй като завещателното разпореждане ще бъде недействително на основание чл. 19, ал. 1 ЗН, искът по чл. 37, ал. 1 ЗН за неговата отмяна ще е недосупстим. Когато смъртта на заветника/дарения настъпи по време на разглеждане на предявен срещу него иск по чл. 30, ал. 1 ЗН, правата на ищците ще са гарантирани от изискването за вписване на исковата молба (чл. 114, ал. 2 във връзка с чл. 114, ал. 1, б. “а”, предл. 3 ЗС). Уважаването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН ще възпрепятства настъпването на правното действие на направените от ответника завещателни разпореждания, поради което ще липсва интерес от предявяването на иск по чл. 37, ал. 1 ЗН.

- когато искът по чл. 30, ал. 1 ЗН е предявен след смъртта на заветника/дарителя. В този случай направеното от заветника/дарения завещателно разпореждане ще е произвело своето правно действие и то няма да бъде засегнато от уважаването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН. За отпадане на прехвърлителното му действие и за възстановяването на запазената част на ищците по чл. 30, ал. 1 ЗН ще е необходимо предявяването и уважаването на иск по чл. 37, ал. 1 ЗН;

б) когато *смъртта на завещателя/дарителя настъпи след смъртта на заветника/дарения*. Поради разликата в правното действие на завещанието и

⁷ Явяващо се, както ще видим по-долу, предпоставка за основателността на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН.

дарението, изводите относно допустимостта на предявяването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН ще са различни в зависимост от това дали се иска намаляване на завет или на дарение:

- когато завещателното разпореждане е извършено от заветник по чл. 37 ЗН. Настъпването на смъртта на заветника, евентуален ответник по чл. 37, ал. 1 ЗН, преди смъртта на завещателя, чийто необходими наследници се явяват евентуални ищци по чл. 37, ал. 1 ЗН, ще води до неизпълнение на действието на направеното от самия заветник завещателно разпореждане – лицето, в полза на което е направено завещателното, умира преди завещателя (чл. 20 ЗН). Ето защо в тази хипотеза няма да е налице интерес от предявяването на иск по чл. 37, ал. 1 ЗН: правното действие на завещателното разпореждане, което се атакува с иска по чл. 37, ал. 1 ЗН, вече е отпаднало по силата на чл. 20 ЗН;

- по-различно е положението, когато завещателното разпореждане е извършено от дарен по чл. 37 ЗН. Когато дареният, явяващ се завещател на същия имот в полза на третото лице, почине преди смъртта на своя дарител, третото лице-заветник придобива съответния недвижим имот преди възникването на правото да се иска възстановяване на запазена част. В тази хипотеза към момента на откриване на наследството, във връзка с което се търси възстановяване на запазената част (чл. 30, ал. 1 ЗН и чл. 37, ал. 1 ЗН), недвижимият имот ще е излязъл от патримониума на дарения и ще се намира в имуществото на трето лице. Спрямо това лице ще да бъде допустим отменителния иск по чл. 37, ал. 1 ЗН.

1.2.4. Възможно е извършването на **няколко последователни разпореждания** със завещания/дарения имот, включително:

- последователно прехвърляне на различни *идеални части* от недвижимия имот в полза на различни трети лица;

- последователно учредяване на различни *ограничени вещни права* върху недвижимия имот в полза на различни трети лица;

- прехвърляне на *отделни вещни права*, които в своята съвкупност са били завещани или дарени от наследодателя⁸;

- прехвърляне на целия недвижим имот в полза на едно трето лице, което впоследствие извършва *ново разпореждане* със същия имот в полза на четвърто лице, което от своя страна извършва разпореждане в полза на пето лице и т. н.

Правилото на чл. 37, ал. 3 ЗН, според което исковете за отмяна трябва да се предявят, като се започне от последното отчуждение и се върви последователно към предшестващите, следва да важи в първите две от посочените по-горе

⁸ По-подробно за тази хипотеза вж. Ц о н о в , А л . Коментар на Закона за наследството. С., 1993, с. 105-106.

хипотези⁹. Само в тези случаи рискът се разпределя между третите лица-приобретатели в зависимост от последователността на извършените в тяхна полза разпореждания. Принципът е същият като този, възприет в чл. 33 ЗН: “даренията се намаляват ... като се почне от последните дарения и се върви последователно към предшестващите”. Разликата в чл. 37, ал. 3 ЗН е, че той се прилага не само за даренията, но и за завещанията, когато такива са били извършени от заветника/дарения с отделни идеални части от имота и те са произвели своето правно действие, т. е. били са приети от третото ползващо се от тях лице.

В третия случай първо ще се пристъпи към отмяна на завещанието/дарението по отношение на останалите в имуществото на завещателя/дарителя вещни права и едва ако те се окажат недостатъчни за допълването на накърнената запазена част на наследниците, ще се пристъпи към отмяна на извършените разпоредителни сделки. Когато тези сделки са няколко и се отнасят до учредяването на различни вещни права върху завещаното/дареното имущество, при отмяната им ще се прилага правилото на чл. 37, ал. 3 ЗН, като с започне от последното отчуждение и се върви последователно към предшестващите.

В случаите на няколко последващи прехвърляния на целия недвижим имот, ответници по иска по чл. 37, ал. 1 ЗН са всички лица, участвали в правопримемство по отношение на имота. Искът се предявява не само по отношение на заветника/дарения и на приобретателя, явяващ се собственик към момента на подаване на исковата молба, но и спрямо всички предходни приобретатели. Уважаването му ще доведе до отмяна на съществуващите в тяхна полза нотариални актове. Всеки един от тях ще може да се защитава срещу отменителния иск по чл. 37, ал. 1 ЗН. В полза на всеки приобретател, спрямо когото възниква отговорност за евикция, следва да се признае и правото да предложи допълване в пари на запазената част на ищеца с цел отхвърляне на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН. Допълнилият запазената част на ищеца приобретател ще може да търси обезщетение за платеното и допълнително понесените вреди от своя праводател, включително от заветника/дарения, ако в отношенията между тях намира приложение разпоредбата на чл. 191 ЗЗД. В този случай, когато купувачът (приобретателят) е избягнал съдебното отстранение или е освободил вещта от правата, които трети лица са имали върху нея, чрез заплащане на парична сума, продавачът (заветник/дарен) ще може да се освободи от отговорност, като заплати на купувача (приобретателя) заплатената сума, лихвите върху нея от деня на плащането и разносните (чл. 191, ал. 3 ЗЗД).

1.2.5. За да се уважи иска по чл. 37, ал. 1 ЗН от изключително важно значение е **моментът на извършване** на разпореждането от страна на заветника/за-

⁹ Вж. също В е н е д и к о в , П. Цит. съч., с. 89 - 90, където е прието, че правилото трябва да важи за първата от посочените хипотези.

вещателя. То трябва да е извършено:

- до една година след откриване на наследството, във връзка с което се претендира възстановяването на запазената част (това са отчужденията, станали „преди да е изтекла една година от откриване на наследството”), или

- след предявяването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН за намаление на направеното в полза на отчуждителя завещание или дарение (това са отчужденията, станали „след като е била вписана исковата молба за намалението”).

1.2.6. В *първия случай* – при отмяна на отчуждения, станали „преди да е изтекла една година от откриване на наследството”, възниква въпросът колко назад във времето следва да е било извършено атакуваното разпоредително действие, за да подлежи то на отмяна по чл. 37, ал. 1 ЗН.

Когато *разпоредителното действие е извършено от заветник*, то може да произведе своето правно действие само след откриването на наследство, тъй като завещанието, от което заветникът черпи правата си, може да бъде прието едва след този момент. Поради това лесно може да се направи изводът, че искът по чл. 37, ал. 1 ЗН е на разположение за всяко завещание, накърняващо запазената част на необходимите наследници, независимо от момента, в който то е било извършено от наследодателя.

По-различно е положението, когато *разпоредителното действие е извършено от дарен*. Дареният може да прехвърли валидно вещно право върху дарения му имот, както преди откриването на наследството, така и след това. С оглед правната сигурност на гражданския оборот, възниква въпроса доколко назад във времето може да се търсят дарения, извършени от наследодателя, които да бъдат атакувани с иска по чл. 37, ал. 1 ЗН от наследниците със запазена част.

Възможно е застъпването на няколко становища.

Според първото становище текстът на чл. 37, ал. 1 ЗН следва да се тълкува в полза на третите лица и трябва да се приеме, че на атакуване по реда на чл. 37, ал. 1 ЗН подлежат само разпоредителните действия, *извършени между датата на откриване на наследството и датата на изтичане на една година от откриването на наследството*. В този случай откриването на наследството на дарителя ще се отразява върху способността на дарения да се разпорежда със завещаното му вещно право върху недвижим имот. До откриването на наследството той е могъл да се разпорежда валидно с това право и разпоредителното действие не е подлежало на отмяна по реда на чл. 37, ал. 1 ЗН. След откриването на наследството обаче започва да тече едногодишен срок, в рамките на който евентуалните разпореждания с дарените вещни права ще бъдат атакуеми по реда на чл. 37, ал. 1 ЗН. На подобно становище се противопоставя отсъствието на принципна разлика в положението на дарения преди и след откриването

на наследството, както и липсата на изричен текст в разпоредбата на чл. 37, ал. 1 ЗН, който да посочва, че атакуваните разпоредителните действия трябва да бъдат извършени след откриването на наследството.

Според второто становище, отменителният иск по чл. 37, ал. 1 ЗН се прилага не само по отношение на извършените след откриването на наследството разпоредителни действия, но и по отношение на *разпореждания, извършени от дарения преди откриването на наследството, без да е предвиден някакъв максимален срок*, изчислен назад от датата на откриване на наследството. Подобно разрешение се аргументира със:

- защитния характер на разпоредбата на чл. 37 ЗН, която закриля правата на наследниците със запазена част, като предпочита техните интереси пред тези на трети, макар и добросъвестни лица, които са придобили наследствени имоти по предвидения в чл. 37 ЗН начин;

- съществуващата връзка между чл. 30, ал. 1 ЗН и чл. 37, ал. 1 ЗН. Предявяването на иска по чл. 37 ЗН представлява своеобразна гаранция и продължение на процедурата по допълване на накърнената запазена част в случаите, когато дарението е намалено по реда на чл. 30 ЗН, но дареният недвижим имот е напуснал имуществото на дарения и се намира в патримониума на трето лице. След като по реда на чл. 30, ал. 1 ЗН може да се иска намаляване на дарения, извършени от наследодателя през неограничен период от време преди откриването на наследството, то същата възможност следва да се признае и за иска по чл. 37, ал. 1 ЗН. Приложното поле на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН обхваща и разпоредителните сделки, извършени до една година след откриване на наследството¹⁰. След изтичането на този срок определящо е първото по време вписване в имотния регистър: датата на вписване на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН и датата на вписване на атакуваната разпоредителна сделка. При няколко последователни прехвърляния на дарения недвижим имот от значение би следвало да е датата на вписване на последното прехвърляне. Значително скъсеният срок за отмяната на извършените разпоредителни сделки от заветника/дарения, независимо от момента на тяхното вписване¹¹, е резултат от обстоятелството, че се засягат правата на трети лица и изразява стремежа на законодателя да гарантира сигурността на гражданския оборот;

- съществуващата опасност от злоупотреба. Ограничаването на възможността за предявяване на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН само за разпореждания, извър-

¹⁰ Подобен едногодишен срок отсъства при иска по чл. 30, ал. 1 ЗН, тъй като той е насочен срещу завещания/дарения, звършени от самия наследодател, каквито очевидно не биха могли да бъдат извършвани след неговата смърт.

¹¹ Винаги когато са извършени преди откриването на наследството, те следва да са били вписани преди вписването на исковата молба по чл. 30, ал. 1 ЗН.

шени след откриване на наследството би могло да доведе обезсмисляне на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН. С цел избягване на евентуалната опасност от намаляване на извършеното дарение, дареният може веднага след дарението и приживе на дарителя да се разпорежи (включително и безвъзмездно) с дареното му право в полза на трето лице, с което да блокира успешното предявяване на иск по чл. 37, ал. 1 ЗН;

- липсата на разлика в правното положение на дарения и на третото лице-приобретател по атакуваната с иска по чл. 37, ал. 1 ЗН разпоредителна сделка преди и след откриване на наследството. Тъй като фактът на откриване на наследството не се вписва и не се обявява по публичен и общодостъпен начин, той може да остане неизвестен за дарения и за третото лице-приобретател. Тяхното положение и отношение към имота не се променя по силата на откриването на наследството, за да се приеме, че извършените преди този момент разпореждания следва да се ползват със специална закрила, изключваща приложението на чл. 37, ал. 1 ЗН. Няма разлика в субективното отношение на дарения и третото лице-приобретател в случаите, когато разпореждането е извършено един ден преди и един ден след откриването на наследството. Определящо за иска по чл. 37, ал. 1 ЗН е възстановяването на запазената част на необходимите наследници, а не добросъвестността на третото лице-приобретател, нито възмездния характер на настъпилото в негова полза придобиване.

Срещу възприетото второ решение се противопоставя възникващата несигурност в гражданския оборот. Дори и когато дареният се е разпоредил с получения от него недвижим имот десет години преди откриването на наследството на неговия дарител, тази разпоредителна сделка може да бъде отменена при условията на чл. 37, ал. 1 ЗН. Третото лице, приобретател на имота от дарения, не може да се позовава на направеното в негова полза вписване в имотния регистър, тъй като “с отпадане на правата на праводателя, отпадат и правата на приобретателя”. То няма да може да се позове и на придобивна давност, тъй като извършената в негова полза разпоредителна сделка е действителна и до влизането в сила на съдебното решение, с което се уважава иска по чл. 37, ал. 1 ЗН, тя поражда своето вещнопрехвърлително действие. След като е придобило имота на едно правно основание – разпоредителната сделка с дарения, третото лице не може да се позовава на друго правно основание – придобивна давност¹².

За да се разреши конфликтът между защитата на интересите на наследниците със запазена част и необходимостта от гарантиране на стабилност на гражданския оборот, *de lege ferenda* възможността за предявяване на иск по чл. 37, ал. 1 ЗН следва да бъде ограничена до даренията, извършени от наследо-

¹² Вж. Решение № 80/1965 г. на ОСГК, ВС.

дателя в опледелен максимален срок преди откриването на наследството, например – до даренията, извършени най-много пет години преди откриване на наследството. Даренията, извършени преди този срок, би следвало да не подлежат на отмяна по реда на чл. 37 ЗН, за да се осигури стабилност на настъпилия въз основа на тях вещнопрехвърлителен ефект. Донякъде тази стабилност се осигурява чрез част от предвидените от закона предпоставки за уважаване на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН: невъзможност за възстановяване на запазената част от цялото имущество на дарителя и непредлагане на парично уравниване от страна на третото лице - приобретател. Законодателят е предвидил две допълнителни обстоятелства, при наличието на които разпоредителната сделка запазва своето вещноправно действие: наличието на достатъчно имущество на заветника/дарения – обективно обстоятелство, което подлежи на установяване, или желание от страна на третото лице-приобретател да подълни в пари запазената част на необходимия наследник – субективна възможност, предоставена изцяло в зависимост от волята на третото лице-приобретател. Във всички случаи въпросът относно продължителността от време назад от откриването на наследството, през което следва да е извършено дарението, за да може да бъде атакувано по реда на чл. 37 ЗН, изисква изрично законодателно разрешение.

1.2.7. Във *втория случай* – при отмяна на отчуждения, станали „след като е била вписана исковата молба за намалението”, законодателят е уредил конкретен случай приложение на принципа на противопоставимост на първото по време вписване. Съгласно чл. 113 ЗС подлежащите на вписване актове не могат да бъдат противопоставени на трети лица, които по-рано са придобили от същия собственик и вписали вещни права върху недвижимия имот. Тъй като конститутивното съдебно решение по чл. 30, ал. 1 ЗН, с което се предизвиква вещноправна промяна – частична или пълна отмяна на завещанието/дарението, има действие от момента на вписване на исковата молба¹³, *вписването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН преди вписването на отчуждаването, извършено от ответника, гарантира правото на запазена част на ищеца и в производството по иска по чл. 37, ал. 1 ЗН*¹⁴.

Окончателният срок, след изтичането на който се стабилизират правата на третите лица, придобили от заветник/дарен по смисъла на чл. 37, ал. 1 ЗН,

¹³ Разбира се при условие, че бъде извършено последващо отбелязване в шестмесечния срок по чл. 115, ал. 2 ЗЗД.

¹⁴ На вписване подлежи и искът по чл. 37 ЗН. Вж. Решение № 164/25.01.1973г., I г. о., ВС. Приема се, че ако наследникът по закон не успее да отмени извършената разпоредителна сделка, той следва да получи „възстановената запазена част в паричната равностойност на имота, оценен към момента на възстановяване на запазената част. Вж. Решение № 582/20.07.2004 г., I г. о., ВКС.

е общият *петгодишен давностен срок*¹⁵, след изтичането на който се погасява правото да се иска отмяна по чл. 37, ал. 1 ЗН. Този срок започва да тече от момента на откриване на наследството, с оглед на което се търси възстановяването на запазената част. Що се касае до завещанията следва да се приеме разрешението, дадено при иска за намаляване на завещанията и даренията по чл. 30, ал. 1 ЗС: петгодишният давностен срок ще започва да тече от момента, в който заветникът упражни своите права по завещанието¹⁶.

1.3. Наличието на уважен иск по чл. 30, ал. 1 ЗН

1.3.1. Следващата предпоставка за уважаването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН е наличието на *влязло в сила съдебно решение*, с което е постановено *намаление по реда на чл. 30, ал. 1 ЗН срещу заветника или дарения*. Става въпрос за отделно производство, в което не участва и не може да бъде привлечено третото лице - приобретател, спрямо което се иска отмяната по чл. 37, ал. 1 ЗН. Уважаването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН изисква уважен в самостоятелно производство иск по чл. 30, ал. 1 ЗН¹⁷. Претендиращият възстановяване на запазената си част наследник не може да съедини иска по чл. 30, ал. 1 ЗН с иск по чл. 37, ал. 1 ЗН в едно производство¹⁸, като търси едновременно намаляване на завещанието или дарението, направено от неговия наследодател, и отмяна на последващите отчуждавания, извършени от заветника или дарения. Налице са два различни конститутивни иска, предявявани между различни лица, поради което законът изисква те да бъдат разгледани в рамките на две отделни производства.

1.3.2. *Връзката* между двата иска е посочена от самия законодател в едно от алтернативно дадените условия за уважаване на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН: отчуждаването, чиято отмяна се търси с иска по чл. 37, ал. 1 ЗС, да е било извършено след вписването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗС. Тъй като искът по чл. 37, ал. 1 ЗН е насочен към възстановяването на запазената част на необходимите наследници, уважаването му е поставено в зависимост от наличието на *установено право на запазена част, във връзка с което е било извършено намаление*

¹⁵ Вж. Ц о н о в , А л . Цит. съч., с. 106.

¹⁶ За това разрешение при иска по чл. 30, ал. 1 ЗН вж. Т а с е в , Х р . Българско наследствено право. С., 2000, с. 84 и цитираните там съдебни решения: Постановление на пленума на ВС № 7/1973 г.; Решение № 586а/1986 г., I г. о.; ВС, Решение № 18/1994 г., I г. о., ВС и Решение № 679/1996 г., I г. о., ВС.

¹⁷ Вж. в този смисъл също Ц о н о в , А л . Пак там.

¹⁸ Искът по чл. 37, ал. 1 ЗН не може да се съединява и с иск за делба. Вж. Решение № 1961/18. VIII.1964 г., I г. о., ВС ("Най-многого в делбеното производство може да бъде третиран въпросът за намаляване на завещателното разпореждане, но не и въпросът за продажбата, която не е нищожна, а само унищожяема), както и Решение № 1168/18.XII.1990 г., I г. о., ВС. Вж. също Р о з а н и с , С . Наследяване, завещание, делба. С., 1994, с. 58 - 59: третото лице - приобретател не може да бъде страна по делото за делба.

на завещанието/дарението, правата по което са предмет на атакуваната с иска по чл. 37, ал. 1 ЗН разпоредителна сделка. С уважаването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН отпада основанието за придобиване на правата на заветника/дарения. Отпадането на правата на заветника/дарения би следвало да води до отпадане и на правата на неговите приобретатели. Тъй като става въпрос за вещни права върху недвижими имоти обаче вписването на последващата разпоредителна сделка изисква воденето на втори иск – иска по чл. 37, ал. 1 ЗН. Едва с уважаването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН отпада и вещноправното действие на разпоредителната сделка, извършена от ответника по иска с основание чл. 30, ал. 1 ЗН.

1.4. Невъзможност на ищеца да допълни своята запазена част от имуществото на заветника/дарения

1.4.1. Четвъртата и петата предпоставка за уважаването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН са свързани с два отрицателни факта: невъзможността на ищеца да допълни своята запазена част от имуществото на заветника или надарения и липсата на предложение от страна на приобретателя да допълни запазената част в пари. Отмяната по чл. 37, ал. 1 ЗН се допуска единствено ако допълването на запазената част не може да бъде извършено от имуществото на заветника, съответно – от имуществото на дарения. Изричният текст на закона изисква невъзможността за допълване на запазената част да се отнася до **цялото имущество на заветника/дарения**, а не само до конкретното вещно право, което му е било завещано или дарено¹⁹. В този смисъл е и *Определение № 30/16.01.2009 г., III г. о., ГК, ВКС*: “Когато по делото е установено, че заветникът не притежава имущество, както е в случая, а приобретателят не е предложил допълване на запазената част в пари по определената от вещите лица стойност на имота, следва да се приеме, че са налице последните две предпоставки на чл. 37, ал. 1 ЗН”²⁰.

¹⁹ Вж Решение № 125/20.ІІ.1992 г., І г., ВС, в което се приема, че предпоставка за уважаването на иска по чл. 37 ЗН е наследник със запазена част “да не може да възстанови запазената си част в пари от имуществото на облагодетелствувания наследник, в чиято полза наследодателят е извършил завещателните или дарствени разпореждания”. Според ВС правото да се иска отмяна по чл. 37, ал. 1 ЗН „се поражда в полза на наследника със запазена част едва когато не може да се удовлетвори от имуществото на облагодетелствувания“, т. е. от имуществото на заветника/дарения.

²⁰ За становището, според което допълването на запазената част по чл. 37, ал. 1 ЗН следва да става от „общото имущество“ на заветника или дарения, вж. също Ц о н о в , А л . Цит. съч., с. 105, 106. Авторът приема, че „една от необходимите предпоставки за предявяване на иска спрямо третото лице е предварително претенцията на наследника да е била обърната към облагодетелстваното лице и да не е удовлетворен поради липсата на платежоспособност”. Той посочва, че „става въпрос за заплащане, тъй като допълнението в натура е осуетено поради отчуждението на имота на трети лица”.

1.4.2. Следва да се отхвърли тълкуването на чл. 37, ал. 1 ЗН, според което допълването на запазената част следва да стане **единствено и само от завещано/дарено имущество**, което евентуално е останало в неговия патримониум след извършването на разпоредителната сделка. Такова допълване ще е възможно само ако някаква част от завещаното/дареното имущество е останала притежание на заветника/дарения. В този случай, в резултат от уважаването на иска по чл. 30, ал. 1 ЗН, по отношение на конкретен завещан/дарен недвижим имот може възникне съсобственост между наследника със запазена част, заветника/дарения и третото лице-приобретател. За допълването на запазената част няма да е необходимо да се пристъпва към отмяна на последващо разпореждане по чл. 37, ал. 1 ЗН. Искът по чл. 30, ал. 1 ЗН ще бъде достатъчен и уважаването му оставя без правен интерес предявяването на иска по чл. 37 ЗН. Ако обаче заветникът/дареният се е разпоредил с целия имот, няма да е налице възможност ищецът да допълни своята запазена част от имуществото на заветника/дарения, тъй като в имуществото на последния няма да съществува наследствения имот.

Подобно тълкуване съобразява обстоятелството, че възстановяването на запазената част по реда на чл. 30, ал. 1 ЗН става *в натура*²¹, чрез отмяна на извършеното завещание или дарение. Правото на възстановяване на запазената част по чл. 30, ал. 1 ЗН е свързано с конкретни вещни права, с които наследодателят се е разпоредил безвъзмездно приживе – вещните права, предмет на завещанието или дарението. Поради това правото по чл. 30, ал. 1 ЗН може да се реализира само по отношение на тези вещни права, но не и по отношение на останалото имущество на заветника или дарения. Същият принцип може да се приложи и при отмяната по чл. 37, ал. 1 ЗС на последващите разпоредителни сделки с завещаните/дарените вещни права.

Струва ми се обаче, че подобно тълкуване *не отговаря*:

- нито на изричния текст на чл. 37, ал. 1 ЗН: който посочва като източник на възстановяване на запазената част цялото имущество на завещателя, без да го ограничава само да предмета на завещанието/дарението;

- нито на вложения в него смисъл: защита на интересите на трети лица и посягане към тяхното имущество едва след изчерпването на това на заветника/дарения. Смятам, че твърдението, според което невъзможността за допълване на запазената част следва да се отнася до цялото имущество на заветника/дарения, отговаря на смисъла на разпоредбата и защитава интересите на трети лица, явяващи се приобретатели по атакуваната разпоредителна сделка. Те биват поставени под заплахата да изгубят придобитото вещно право само ако имуществото на техния праводател не е достатъчно.

²¹ В ж . Т а с е в , Х р . Цит. съч., с. 92.

С четвъртата предпоставка за уважаването на иска по чл. 37, ал. 1 ЗН законодателят установява *поредност* при възстановяването на запазената част: първо се пристъпва към допълване от имуществото на заветника/дарения и едва след това към придобитото от третото лице. Законодателят е предвидил изрично изключение от принципа за възстановяване на запазената част от конкретното вещно право, предмет на завета/дарението, който се атакува по реда на чл. 30, ал. 1 ЗН. Той е разширил отговорността на заветника/дарения до цялото му секвестрируемо имущество с оглед на обстоятелството, че конкретното завещано/дарено право е прехвърлено в полза на трето лице. Предвидената в закона поредност при възстановяването на запазената част в известен смисъл компенсира възприетата по-горе възможност по реда на чл. 37, ал. 1 ЗН да бъдат атакувани и разпоредителни сделки, извършени преди откриването на наследството. Вещните права, придобити от третите лица - приобретатели преди откриването на наследството, могат да служат за възстановяване на запазената част, но само след като е изчерпано секвестрируемото имущество на техния праводател, явяващ се отвеник по иска с основание чл. 30, ал. 1 ЗН. Така защитаваните от закона интереси са подредени в следната последователност:

- интересите на наследниците със запазена част, явяващи се ищци по иска с основание чл. 30, ал. 1 ЗН;

- интересите на третите лица - приобретатели по атакуваната с иска по чл. 37, ал. 1 ЗН разпоредителна сделка (тяхното имущество се използва за допълване на запазената част само ако е изчерпано имуществото на заветника/дарения);

- интересите на заветника/дарения, явяващ се ответник по иска с основание чл. 30, ал. 1 ЗН.

1.5. Недопълване на запазената част в пари от третото лице - приобретател

Петата и последна предпоставка за уважаване на иска е липсата на допълване в пари на запазената част от третото лице-приобретател по атакуваната разпоредителна сделка. Тази предпоставка всъщност предвижда специфично *право в полза на третото лице-приобретател*, осъществяването на което зависи единствено от неговата воля и преценка. Това право следва да бъде упражнено в съдебното производство по предявен иск с основание чл. 37, ал. 1 ЗС, но може да бъде и предмет на извънсъдебно споразумение между заинтересуваните страни. След като титулярят на правото на възстановяване на запазената част е съгласен тя да му бъде допълнена в пари от приобретателя на завещания/дарения недвижим имот, тази воля следва да бъде уважена. Нещо повече, при наличието на съгласие запазената част може да бъде допълнена и

с прехвърлянето на друго вещно право – случай на даване вместо изпълнение. Съображенията ми за това са свързани с обстоятелството, че възможността за допълване на запазената част на ищеца е предвидена с оглед запазването на вещнопрехвърлителното действие на разпоредителната сделка в полза на третото лице - приобретател. След като постигнатата между страните договореност отговаря на посочената законова цел, нейното правно действие следва да бъде признато по силата на приложимия в частното право общопозволителен принцип, според който всичко, което не е изрично забранено, е позволено.

2. ПРАВНИ ПОСЛЕДИЦИ ОТ УВАЖАВАНЕТО НА ИСКА ПО ЧЛ. 37 ЗН

2.1. Конститутивно действие

2.1.1. Съдебното решение, с което се уважава иска по чл. 37 ЗН има конститутивно действие и води до *отмяната* на извършената със завещаното/дареното имущество разпоредителна сделка. Поради това като ответници по иска следва да бъдат конституирани двете страни по отменяната сделка: заветника/дарения и третото лице-приобретател²². С влизането му в сила ответникът *загубва придобитото от него вещно право*, като в зависимост от отношенията си със заветника/дарения може да търси от него обезщетение по реда на чл. 191 ЗЗД – когато разпоредителната сделка е била възмездна, или да иска възстановяване на даденото по отменената сделка въз основа на чл. 55, ал. 1, предл. 3 ЗЗД – когато сделката е била по правило безвъзмездна, но по нея е била уговорена тежест.

2.1.2. Отмяната на разпоредителната сделка има *действие спрямо всички лица*, а не само по отношение на наследника със запазена част. Уважаването на иска по чл. 37 ЗН не води до относителна недействителност на разпоредителната сделка. Отмяната засяга единствено вещнопрехвърлителното действие на разпоредителна сделка. Облигационното правоотношение между заветника/дарения и третото лице-приобретател се запазва, за да може в рамките на това правоотношение да се реализира евентуалната отговорност на заветника/дарения в случаите на възмездно прехвърляне.

Разпоредбата на чл. 37 ЗН не предвижда възможност за частична отмяна на разпоредителната сделка. Вещното право, представляващо предмет на иска, *се възстановява в своята цялост* в патримониума на заветника или на дарения и спрямо него настъпва действието на предходното решение по чл. 30, ал. 1 ЗН. Възможно е намалението по чл. 30, ал. 1 ЗН да е свързано с частична отмяна на завещанието или дарението, в който случай след уважаването на иска по чл.

²² За правилото вж. Т а с е в , Х р . Цит. съч., с. 94.

37, ал. 1 ЗН съответното вещно право ще се съпритежава от ищеца по иска по чл. 30, ал. 1 ЗН, явяващ се и ищец по иска по чл. 37, ал. 1 ЗН, и от заветника/дарения. Правата на третото лице-приобретател спрямо заветника/дарения ще се определят от съществуващото между тях облигационно правоотношение.

По-специфично е действието на съдебното решение по чл. 37 ЗН в случаите, когато с атакуваната разпоредителна сделка е учредено ограничено вещно право. Когато по реда на чл. 37 ЗН се отменя разпоредителна сделка, с която се учредява вещно право на ползване, ефектът на съдебното решение е свързан с възстановяване на пълното право на собственост на заветника/дарения. Когато с отменената по реда на чл. 37 ЗН сделка е било учредено право на строеж, уважаването на иска води до придобиване на построеното от заветника/дарения по силата на приращението (чл. 92 ЗС). Спрямо така възстановеното пълно право на собственост (при отмяна на разпоредителна сделка за учредяване на вещно право на ползване), съответно – спрямо придобитото от заветника/дарения въз основа на приращение право на собственост (при отмяна на разпоредителна сделка за учредяване на право на строеж), ще настъпва намалението, постановено по решението по чл. 30, ал. 1 ЗН.

2.1.3. Интерес представлява въпросът за действието на конститутивното съдебно решение по чл. 37, ал. 1 ЗН по отношение на *естествените плодове* от процесния недвижим имот. Разпоредбата на чл. 37 ЗН не дава изричен отговор на този въпрос. Безспорно е, че естествените плодове, *отделени след предявяването на исковата молба по чл. 37, ал. 1 ЗН*, стават собственост на ищеца, явяващ се наследник със запазена част, съответно – със собственост между ищеца и на заветника/дарения, ако намалението по чл. 30, ал. 1 ЗН не обхваща цялото завещано/дарено имущество.

Отговорът на въпроса кой придобива естествените плодове, *отделени преди предявяването на исковата молба*, ще зависи от възприетото становище относно действието на отмяната по чл. 37 ЗН. При липсата на изрична разпоредба в обратен смисъл, отмяната на разпоредителната сделка със съдебното решение по чл. 37 ЗН следва да има действие само за в бъдеще²³. Възприемането на подобна теза позволява разглеждането на третото лице-приобретател като собственик на плододаващата вещ в периода от извършването на разпоредителната сделка до предявяването на исковата молба. В това си качество то ще придобива и отделените през този период от вещта естествени плодове.

²³ За обратното вж. Ц о н о в , А л . Цит. съч., с. 107. Авторът приема, че в резултат на отмяната, имотът става собственост на наследника със запазена част от момента на откриване на наследството. Съответно – негова собственост стават и всички естествени плодове, отделени след този момент. Струва ми се обаче, че в ЗН липсва основание за поддържането на такова становище. Дори ако се приеме, че отмяната има обратно действие, то следва да настъпва от момента на извършване на отмененото разпоредително действие, а не от момента на откриване на наследството.

2.2. Отграничение от отмяната по чл. 227 ЗЗД

2.2.1. Искът по чл. 37, ал. 1 ЗН следва да се разграничава от иска за отмяна на дарение по чл. 227 ЗЗД, който може да бъде предявен и след смъртта на дарителя (чл. 227, ал. 3, изр. 2 ЗЗД). За *разлика* от отменителния иск по чл. 37, ал. 1 ЗН, този по чл. 227 ЗЗД:

- се предявява *срещу самия дарен*, а не срещу последващ приобретател на съответното вещно право;

- може да бъде предявен от всеки един от наследниците на дарителя при наличието на някоя от предпоставките по чл. 227, ал. 1 ЗЗД. Възможността за това обаче е ограничена с *краен срок*: едногодишен срок от момента, в който на дарителя са станали известни основанията за отмяна на дарението. Ако основанията за отмяна не са станали известни на дарителя, а на неговите наследници, едногодишният срок ще тече от момента на узнаването им от страна на който и да е било от наследниците;

- не може да бъде предявен при *обичайни и възнаградителни дарения*²⁴ (чл. 227, ал. 2 ЗЗД);

- *не засяга правата, които трети лица са придобили* върху подарените имоти преди отбелязването на исковата молба (чл. 227, ал. 5 ЗЗД). В този случай дареният дължи на дарителя обезщетение за онова, с което се е обогати.

2.2.2. Поради разликата в своето предназначение, двата отменителни иска **могат да бъдат предявявани самостоятелно и независимо един от друг**. Така например уважаването на иск по чл. 227 ЗЗД може да не води до възстановяване на запазената част на необходимите наследници, когато дареното имущество е прехвърлено от дарения в полза на трети лица и вписването на разпоредителната сделка е извършено преди вписването на исковата молба по чл. 227 ЗЗД (чл. 227, ал. 5 ЗЗД). В този случай в полза на необходимите наследници следва да бъде допусната възможността да предявят самостоятелен иск по чл. 37, ал. 1 ЗН срещу третото лице-приобретател и при евентуалното му уважаване да допълнят запазената си част. За това обаче наследниците ще трябва да установят своето право на запазена част в самото производство по разглеждане на иска с основание чл. 37, ал. 1 ЗН. Няма да е налице правен интерес от предварителното предявяване на иск по чл. 30, ал. 1 ЗН, тъй като дарението вече е отменено с уважаването на иска²⁵ чл. 227 ЗЗД. Струва ми се, че в този случай искът по чл. 37, ал. 1 ЗН ще може да бъде уважен, независимо от липсата на предварително предявяване и уважаване на иск с основание чл. 30, ал. 1 ЗН.

²⁴ *De lege ferenda* би следвало изрично да бъде посочено и изключването от приложното поле на чл. 37 ЗН на обичайните и възнаградителните дарения.

²⁵ Това ще е налице и в случаите, когато искът за отмяна на дарението по чл. 227 ЗЗД е бил предявен от наследник, който няма право на запазена част. Причината за това е обстоятелството, че отмяната на дарението по чл. 227 ЗЗД настъпва по отношение на всички наследници.